

Ильясова Г.А., Рустембекова Д.К., Нукушева А.А.

Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қазақстан

Нормативтік құқықтық терминологияның кейбір мәселелері

Бұл зерттеуді Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (Грант № AP09259787).

Терминологияны жетілдіру мәселелері ғылым мен практиканың кез-келген саласына белгілі бір дәрежеде тән. Бұл, ең алдымен, қазіргі қоғамдағы ақпараттық ағындардың көбеюіне байланысты, бұл сөзсіз терминдер санының өсуіне және оларды қолданудың белгілі бір ережелерін қалыптастыру мен сақтау қажеттілігіне әкеледі.

Терминология және оны жетілдіру мәселелері көптеген ғылымдардың: философия, логика, лингвистика және басқалардың назарында болды және солай болып қала береді. Соңғы екі онжылдықта семиотика шеңберіндегі лингвистика, логика, психология қиылысында қалыптасқан жаңа ғылыми пән пайда болды, оның зерттеу пәні терминдер болды. Ол түрлі авторлармен әр түрлі - терминтану, терминология немесе терминология теориясы, терминклатура деп аталады.

Құқықтық доктринада заң терминологиясы, әсіресе оны жетілдіру мәселелері әрдайым егжей-тегжейлі зерттелген. Алайда, нормативтік құқықтық терминология ұғымы және оның заң ғылымындағы құқықтық терминологиямен байланысы туралы мәселе жеткілікті зерттелген жоқ, өйткені көптеген заңгер ғалымдар осы санаттар арасында жеткілікті нақты айырмашылықты жасамайды. Сондай-ақ нормативтік құқықтық терминологияны біріздендіру мәселелері іс жүзінде әзірленбейді.

Осы үдерістерді белгілеу үшін қолданылатын терминдердің ішінде «біріздендіру», «стандарттау», «ретке келтіру» және т.б. атауға болады.

Алайда, құқықтық терминологияның бір түрін — нормативтік құқықтық терминологияны біріздендіруге қатысты кешенді зерттеулер іс жүзінде жоқ.

Терминология мәселелерін ғылыми білімнің көптеген салалары қарастырады, сондықтан нормативтік құқықтық терминологияны біріздендіруді жан-жақты теориялық зерттеу үшін келесі ғылымдардың жетістіктерін зерттеу қажет: тіл білімі, логика, философия, мемлекет және құқық теориясы, салалық заң ғылымдары (конституциялық, әкімшілік, азаматтық, қылмыстық, отбасылық құқық) және т.б.

Сонымен қатар, нормативтік құқықтық актілердің техникалық және заң тұрғысынан мінсіз болуы қоғамдық қатынастардың реттілігі мен тұрақтылығының негізгі шарттарының бірі болып табылады. Ол өз кезегінде, заңды орындау үдерісінде көптеген қателіктердің алдын алуға ықпал етеді.

Құқық нормаларының мазмұнын білдірудің лингвистикалық құралдарын дұрыс қолдану нормативтік құқықтық актілер мәтіндерінің құқықтық техниканың ережелеріне сәйкестігіне қол жеткізу үшін үлкен маңызға ие. Өйткені тіл - заң шығармашылық пен заңды жүзеге асыру субъектілері арасындағы өзара байланысты қамтамасыз етуге арналған әмбебап белгілер жүйесі.

Нормативтік құқықтық актілер тілінің құқықтық шындық құбылыстарын неғұрлым дәл және үнемді көрсетуге арналған маңызды элементі нормативтік құқықтық терминология болып табылады.

Қазіргі нормативтік құқықтық терминологияның кемшіліктері арасында мыналарды атап өтуге болады:

- 1) бір терминмен әр түрлі ұғымдарды және бір ұғымды бірнеше терминдермен белгілеу;
- 2) бірқатар терминдердің нақты анықтамаларының болмауы;
- 3) мәнерлілік бояумен ерекшеленетін сөздерді терминдер ретінде қолдану;
- 4) шетелдік терминдерді әрдайым орынды қолданбау;

5) лингвистикалық және стилистикалық тұрғыдан дұрыс емес, диссонанс терминдерді қолдану;

б) ескірген терминдер мен ауызекі сөздерді пайдалану және т.б.

Нормативтік құқықтық актілер терминологиясындағы жоғарыда көрсетілген кемшіліктер заң шығару субъектілерінің ерік-жігерін бұрмалауға әкеледі, заңды қолдану үдерісінде қиындықтар туғызады.

Нормативтік құқықтық терминологияны қолданудағы аталған мәселелер:

а) құқықтық практиканың барлық түрлерінде ақпараттық технологиялар рөлінің өсуіне;

ә) құқықтық анықтамалық жүйелерді кең қолдануына;

б) қазақстандық заңдар мен заңға тәуелді актілер терминологиясының электрондық сөздіктеріне;

в) нормативтік құқықтық терминдердің белгілі бір нормаларға сәйкес келуін талап етуіне байланысты ерекше маңызға ие.

Ғалымдардың талданған белгілі көзқарастары негізінде нормативтік құқықтық терминологияны біріздендіруді:

- терминологиялық жұмыс бағыттарының бірі ретінде;

- нормативтік құқықтық терминдерді бір жүйеге келтіруге бағытталған құзыретті субъектілердің қызметі және терминдердің үш деңгейі: логикалық, лингвистикалық және мазмұндық бойынша оларға қойылған барлық нормаларға сәйкес келуін қамтамасыз ету үшін құқықтық техника құралдары мен әдістердің бүкіл жиынтығын қолданумен біртектілігі ретінде динамикалық тұрғыдан қарастыру ұсынылады.

Нормативтік құқықтық терминологияны біріздендіру - бұл бірнеше кезеңдерде жүретін өте күрделі және ұзақ процесс. Бұл мәселе бойынша ғалымдардың қалыптасқан пікірлерін талдау негізінде қарастырылып отырған құбылыстың алдын-ала, негізгі және кейінгі кезеңдерін бөліп қарастыруға болады.

Ғылыми әдебиеттерде терминдерді, оның ішінде нормативтік құқықтық терминдерді белгілі бір реттелген жиынтыққа келтіру қажеттілігімен

байланысты ұғымдарды белгілеу үшін бірнеше терминдер қолданылады. Мысалы, біріздендіру, ретке келтіру, стандарттау, үйлестіру және басқалар. Оған қоса, қазіргі кезде ғалымдар арасында олардың қарым-қатынасы мәселесінде ортақ пікір жоқ.

Қолданыстағы көзқарастарды зерттеу аталған санаттарды келесідей байланыстыруға мүмкіндік берді. Терминологияны ретке келтіруді олардың ішіндегі ең жалпы ретінде қарастыру ұсынылады. Осы арқылы терминологияны белгілі ретке келтіруді мамандарға түсіну керек сияқты. Терминологияны ретке келтіру бойынша, оның ішінде нормативтік құқықтықты қоса, біріздендіруді, үйлестіруді және стандарттауды жұмыс түрлері ретінде қарастыру ұсынылады.

Сонымен, нормативтік құқықтық терминологияны біріздендіру, үйлестіру және стандарттаудың ортақ объектісі болып терминология табылады. Қарастырылатын санаттарды мақсаттары, мазмұны және кезеңдері бойынша ажырату ұсынылады.